

דף לה

'תנו רבנן פרי עץ הדר עץ שטעם עצו ופריו שוה. הוי אומר: זה אתרוג. ואימא פלפלין... רבי אומר: אל תקרי 'הדר אלא הדיר... ר' אבהו אמר: אל תקרי הדר אלא... בן עזאי אומר...'. לא שנסתפקו מהו פרי עץ הדר האמור בתורה עד שהוצרכו ללמוד ממדרשות אלו, אלא כך אנו מקובלים מפי השמועה ממשה רבינו שזהו אתרוג, אלא שרצו למצוא רמז בכתוב לפירוש המקובל (עפ"י הקדמת הרמב"ם למשנה; ריטב"א).

ושם הפרי בתורה הוא 'הדר'. ובארמית: 'אתרוג' – מלשון חמדה [כמו נחמד למראה תרגומו: 'דמרג למחזי'] ולשון חמדה והדר שוים בטעם (עפ"י רמב"ן פר' אמור, ובקיצור בריטב"א). וע' במחצית השקל (תרמח מג"א סק"ג) שגראה מדבריו ששם 'עץ הדר' כולל גם אתרוג המורכב, אלא שאינו כשר מפני שאינו בכלל 'אתרוג' ושם 'אתרוג' נמסר בהלמ"מ. ואולם לדברי הרמב"ן אין צריך לזה כי גם 'הדר' הוא שם פרטי לאותו המין.

'ללמדך שהפלפלין חייבין בערלה'. נתבאר בברכות לו וביומא פא.

'(של) ערלה פסול... לפי שאין בה דין ממון'. רש"י והראב"ד מפרשים שאיסורי הנאה אינם בכלל 'לכם', ולכך אין יוצאים בהם (וכן משמע בתוס'), [מרש"י משמע מפני שאין בהם שוה פרוטה לכך אינם 'שלו' (וע' ברש"י לעיל כז: ובמובא שם). ויש מפרשים מפני שהתורה הפקיעה מהם בעלותו של אדם מכל שימוש, ואין לו בהם שום זכות. ע' ביוסף דעת קדושין נו:]. וכן נראית דעת הרשב"א (בגדרים פה. ובשו"ת ח"א תשמו-1. וע' בדבריו בגדרים סו"פ השותפין שאין ירושה באיסור"ג) שכתב שהכל יכולים ליטול דבר האסור בהנאה בעל כרחו של בעליו, מפני שאין בהם זכייה וקנין [יש מי שמפרש דבריו, לא שהם הפקר ממש אלא כענין דבר שנתאשו בעליו ממנו שכל אדם רשאי ליטלו אעפ"י שהוא עדיין שלו. עפ"י נתיבות המשפט ערה, א. וע' בית הלוי מח]. ואולם הריטב"א חולק וסובר שאיסורי הנאה שייכים לבעליהם ובכלל 'לכם' הוא אלא כאן מדובר באותם שעומדים לשריפה, ולכך אין בהם דין ממון משום 'כתותי מכתת שיעוריה'. [וכתב שהערלה אינה חייבת שריפה אבל מיועדת לכך (לכאורה כוונתו כמו שנסתפקו התוס' שזה ששינוי שהערלה מן הגשרפים – מדרבנן הוא) ואסור ליהנות ממנה בשעת שריפה, והתרומה הטמאה חייבים לשרפה אבל מותר ליהנות ממנה בשעת שריפה, לכך חילקן התנא לשתי בבות].

ונראה שהולך הריטב"א לשיטתו בע"ז מב ישראל זוכה באיסור"ג לענין שישבו 'שלו' לעבור עליהם. כפירושו כתב גם הרמב"ן (בראש הפרק והובא בר"ן), אלא שלדעתו יתכן ואיסור"ג בכלל 'לכם' רק משום שמשמע שפסול בכל הימים לכן הוצרך לפרש מטעם כתותי מכתת שיעוריה.

וע"ע בר"ן גדרים פה בשם הרשב"א ובדף מז שם ובע"ז מג. וצ"ע.

גם בדעת הרמב"ם (פ"ח) כתב המגן-אברהם (תרמט סק"כ) שלולב של איסורי הנאה נחשב 'לכם', ורק באתרוג שהוא בר אכילה אינו בכלל 'לכם' אם אין לו התר אכילה. וכן ממה שכתב הרמב"ם שקנה חמץ בפסח עובר בבל יראה משמע שיש זכיה באיסור"ג. וכן הוכיח בספר בית הלוי (ח"א מח) מדברי התוס' בקדושין ובחולין (וע"ע פרי יצחק ח"ב נה ובסו"ס" טו). וכן יש לשמוע מדיוק דברי הכס"מ (ציצת א, יא) שכתב שצמר של עיר הגדחת פסול לציצית לא מפני שאסור בהנאה כי מצוות לאו ליהנות ניתנו אלא משום 'כתותי מכתת שיעוריה', ומשמע שלא חשש מטעם 'להם' [וכשיטתו בשו"ע תרמט, ה כפי שפירש המג"א שם, שלולב איסור"ג בכלל 'לכם' הוא].

ואף לדעה זו שיש בעלות על איסור"ג, יש אומרים שמכל מקום אינם 'ברשותו' של אדם, אעפ"י שהם 'שלו'. ע' קצות החשן תז, א אבני מילואים כח; בית הלוי שם; פרי יצחק ח"ב טז. וע"ע: שו"ת חת"ס או"ח קפ; חזון איש שביעית ד, יז; גידולי ציון ז;

עונג יום טוב כד, לא (בהגהה ד"ה ובוה), לג (בהגהה ד"ה וראיתי), לד; מרחשת א; משיב דבר ח"א עד; חדושי בן אריה ית, י; קהלות יעקב נדרים לב לג; אילת השחר ב"ק כ: דבר שמואל פסחים לב-לג. וע"ע במובא ביוסף דעת פסחים ו: כט. ונדרים מז ובכורות יא וכריתות כד.

'אתרוג של מעשר שני, לדברי ר' מאיר אין אדם יוצא בו ידי חובתו ביום טוב... מצה של מעשר שני לדברי ר' מאיר אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח'. לענין אתרוג נקט 'יום טוב' ולא אמר 'סוכות' כמו שאמר גבי מצה 'בפסח' – להדגיש שרק ביום טוב של סוכות אינו יוצא מפני שצריך לכם, אבל בשאר ימות החג – יוצא אף באתרוג שאינו שלו (עפ"י רש"ש).

'אלא מצה מי כתיב 'מצתכם' אמר רבא ואיתימא רב יימר בר שלמיא: אתיא לחם לחם; כתיב הכא לחם עני וכתוב התם והיה באכלכם מלחם הארץ...' יש למדים מכאן שמצה שאינה שייכת לאדם אינו יוצא בה ידי חובתו, והאוכל מצה גזולה לא יצא. הלכך צריך להזהר שלא לתחלף מצתו במצת חברו, ומי שאבדה לו אחת מהמצות צריך ליתנה במתנה גמורה למי שבאה לידו, כדי שלא יאכל הלה מצה גזולה (רוקח; מהר"ם חלאוה והגהות אשר"י פסחים, ועוד). וכן פסק הרמב"ם (חמץ ו), שאין אדם יוצא במצה גזולה. ואולם בירושלמי מובאת דעה שיצא בדיעבד (עפ"י הרא"ש, מהר"ם חלאוה שם ועוד). ולפי זה בדין הוא שבעל הבית יתן במתנה מצותיו לאורח, ואין די במה שמרשה להם לאכול. והעולם אין נזהרים בכך. ואפשר שסומכים על כך שעל דעת כן נותן לו שיוכל לצאת בו, כמו שכתב הרא"ש לגבי קדושין בטבעת שאולה (עפ"י שפת אמת).

וע' בראשונים בפסחים כט. שנקטו שבשעת אכילתו ודאי קונה האורח את המאכל. ורק אם מתכוין שלא לזכות בו אפשר שאינו שלו (ע"ש בקובץ שעורים עפ"י הר"ן בנדרים לד ועוד). וע' במצוין ביוסף דעת שם. ויש מי שכתב (עפ"י משמעות דברי הרמב"ם) שרק משום 'מצוה הבאה בעבירה' לא יצא בגזולה (כפי שכתב הלבוש תנד. והואיל ותחילת המצוה נעשית בלעיסה הרי המצוה באה בעבירה. ע' מקו"ח), אבל לא משום שאינה שלו. ויש לבאר, מפני שלא מצינו פטור מחלה בעיסה השייכת לישראל אחר. לא נתמעט מערסתכם אלא עיסת גבוה או עיסת נכרי. וכמו כן במצה הנלמדת מחלה, יש לומר שיוצאים בשל ישראל אחר ורק בשל גבוה או של נכרי אין יוצאים [וכן אם אין לה בעלים מיוחדים, כגון מצה של טבל. עתוס'] (עפ"י שאגת אריה צו; קובץ שעורים פסחים לח). והריטב"א כתב שמצה גזולה בשעה שלעסה קנאה בשינוי והריהי שלו. לא נתמעט אלא מצה של מעשר שני לדעת האומר ממון גבוה הוא.

(ע"ב) 'ישל תרומה טהורה לא יטול. פליגי בה ר' אמי ור' אסי; חד אמר מפני שמכשירה וחד אמר מפני שמפסידה'. יש לפרש שנחלקו האם מותר להכשיר תרומה לקבל טומאה או אסור מפני שעלולה להיטמא על ידי כן. או שמא לפי כולם אסור להכשירה, ונחלקו האם יש לאסור ליטול האתרוג מחשש שמא יוכשר [על ידי נגיעת המינים הרטובים בו או ע"י ידיו הרטובות מהמים שעל המינים] או לא אסור מפני שיכול להיזהר מלהרטיבו ולטמאו (עפ"י כפות תמרים). והרמב"ם (לולב ה, ב) נקט להלכה מפני שמכשירה, ולפי זה יש לאסור להכשיר תרומה במשקים (עפ"י מרכבת המשנה; רש"ש ושפת אמת). ויש חולקים ומוכיחים שמוותר ללוש קמח תרומה או לבשלה ולאפותה מפני שנוהר מלטמאה, ורק באתרוג העומד למצוה ואדם בודל מאכילתו חששו בו שאם יוכשר לא יזהר מלטמאו ויגע בו בידים טמאות (עפ"י ערוך לנר; חדושי ר' מאיר שמחה. וע"ע ניצוצי אור).